

BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA KASBIY SIFATLARNI RIVOJLANTIRISHDA EMOTSIONAL INTELLEKTNING ROLI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18844890>

Arolov Khusanboy Tursunmukhamadovich

E-mail: husan.arolov@mail.ru

*Namangan davlat universiteti Fakultetlararo
chet tillar kafedrası katta o'qituvchisi*

Mazkur maqolada bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy sifatlarni rivojlantirishda emotsional intellektning roli va ahamiyati ilmiy-nazariy va amaliy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida emotsional intellektning asosiy komponentlari, jumladan, o'z his-tuyg'ularini anglash va boshqarish, empatiya, motivatsiya va ijtimoiy muloqot ko'nikmalarining o'qituvchilik faoliyatiga ta'siri o'rganiladi. Emotsional intellektga ega bo'lgan o'qituvchilar ta'lim jarayonida samarali pedagogik muloqot o'rnatishi, o'quvchilarning individual rivojlanishiga ko'maklashishi va psixologik jihatdan sog'lom muhit yaratishi ta'kidlanadi.

Kalit soz'lar

bo'lajak o'qituvchilar, kasbiy sifatlar, emotsional intellekt, pedagogik muloqot, empatiya, o'z-o'zini boshqarish, ta'lim jarayoni, psixologik muhit.

РОЛЬ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА В РАЗВИТИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

В данной статье анализируется роль и значение эмоционального интеллекта в процессе развития профессиональных качеств будущих учителей с научно-теоретической и практической точки зрения. В ходе исследования рассматриваются основные компоненты эмоционального интеллекта, такие как осознание и управление своими эмоциями, эмпатия, мотивация и социальные коммуникативные навыки, а также их влияние на деятельность преподавателя. Подчёркивается, что учителя с высоким уровнем эмоционального интеллекта устанавливают эффективное педагогическое общение, способствуют индивидуальному развитию учеников и создают психологически здоровую атмосферу в процессе обучения.

Ключевые слова

будущие учителя, профессиональные качества, эмоциональный интеллект, педагогическое общение, эмпатия, самоуправление, образовательный процесс, психологическая атмосфера.

THE ROLE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE IN DEVELOPING PROFESSIONAL QUALITIES IN FUTURE TEACHERS

This article analyzes the role and significance of emotional intelligence in the development of professional qualities in future teachers from both scientific-theoretical and practical perspectives. The study examines the main components of emotional intelligence, such as awareness and management of one's emotions, empathy, motivation, and social communication skills, as well as their impact on a teacher's activities. It is emphasized that teachers with a high level of emotional intelligence establish effective pedagogical communication, foster individual student development, and create a psychologically healthy atmosphere in the learning process.

Keywords

future teachers, professional qualities, emotional intelligence, pedagogical communication, empathy, self-management, educational process, psychological atmosphere.

Kirish

O'qituvchilik kasbi inson hayotidagi eng muhim va mas'uliyatli sohalardan biri hisoblanadi. Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda nafaqat bilim va ko'nikmalar, balki ularning shaxsiy sifatlari ham muhim ahamiyat kasb etadi. O'qituvchilik faoliyati muvaffaqiyatli bo'lishi uchun o'qituvchilarning kasbiy sifatlari, jumladan, kommunikativ, ijtimoiy va psixologik qobiliyatlari juda muhimdir. Bu jarayonda esa, emotsional intellekt (EI)ning roli alohida ahamiyatga ega. Emotsional intellekt - o'z his-tuyg'ularini anglash va boshqarish, empatiya ko'rsatish, boshqalar bilan ijtimoiy muloqotda samarali bo'lish va motivatsiya kabi ko'nikmalardan iborat bo'lib, o'qituvchining pedagogik faoliyatini samarali olib borishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Emotsional intellektga ega bo'lgan PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA "PEDAGOGIK MAHORAT " ilmiy-nazariy va metodik jurnal. 2025, № 4 15 o'qituvchilar nafaqat o'zlarini boshqarish, balki o'quvchilari bilan ijobiy va samarali muloqot o'rnatish, psixologik jihatdan sog'lom sinf muhitini yaratish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shu bilan birga, ular o'quvchilarni motivatsiya qilishda, ularning individual xususiyatlariga mos pedagogik yondashuvni qo'llashda ham yuqori samaradorlikni ko'rsatadilar. Mazkur maqolada bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy sifatlarni rivojlantirishda emotsional intellektning o'рни va ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida emotsional intellektning o'qituvchilik faoliyatiga ta'siri, uning komponentlari, o'qituvchilarni

emotsional intellektni rivojlantirishga yo'naltirilgan metodikalar o'rganiladi. Shuningdek, EI ning o'qituvchining pedagogik muvaffaqiyatlariga qanday ta'sir ko'rsatishi haqida xulosalar chiqariladi. Adabiyotlar tahlili. "Bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy sifatlarni rivojlantirishda emotsional intellektning roli" mavzusiga oid tadqiqotning ilmiy asosini yaratadi. Bu tahlil orqali o'qituvchilarda emotsional intellekt (EI)ning rivojlanishi va uning kasbiy faoliyatga ta'siri haqida mavjud ilmiy manbalar, tadqiqotlar va nazariyalar o'rganiladi. Quyidagi tahlilda EI va uning ta'lim jarayonidagi o'rni haqida eng muhim adabiyotlar ko'rib chiqiladi. Daniel Goleman (1995) tomonidan ishlab chiqilgan emotsional intellekt nazariyasi, EI ning odamlarning hayotdagi muvaffaqiyatlarini o'lchashdagi rolini ta'kidlaydi. Golemanning "Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ" asarida, EIning o'ziga xos komponentlari: o'zini anglash, o'zini boshqarish, empatiya, motivatsiya va ijtimoiy muloqot sifatlari ko'rsatilgan. Golemanning fikriga ko'ra, yuqori EIga ega bo'lgan shaxslar nafaqat o'z hissiyotlarini boshqarishda muvaffaqiyatli bo'ladi, balki ijtimoiy munosabatlar va liderlikda ham samarali bo'lishadi. Bu fikrlar o'qituvchilar uchun ham juda muhimdir, chunki o'qituvchilar o'z hissiyotlarini boshqarish, empatiya va muloqotda ijobiy ta'sir ko'rsatish orqali o'quvchilari bilan samarali ish olib boradilar. Mayer va Salovey (1997) tomonidan ishlab chiqilgan EI modelida emotsional intellektning to'rt asosiy komponenti belgilangan: o'zini anglash, hissiyotlarni boshqarish, motivatsiya va ijtimoiy aloqalar. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, o'qituvchilarda EI yuqori bo'lsa, ular sinfdagi o'quvchilar bilan ijobiy va samarali muloqot o'rnatishadi, sinfda psixologik muhitni sog'lomlashtirishga qodir bo'ladilar (Mayer & Salovey, 1997). Schutte va Malouff (2002) tomonidan amalga oshirilgan meta-tahlilda EI ning psixologik farovonlikka ta'siri o'rganilgan. Ularning izlanishlari, EI darajasini oshirish orqali o'qituvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchi, ishga bo'lgan motivatsiyasi va stressni boshqarish darajasi oshishini ko'rsatgan. Bunda o'qituvchining o'z his-tuyg'ularini boshqarish va stressdan xalos bo'lishi, o'quvchilarga yanada samarali yordam ko'rsatish imkonini yaratadi. O'qituvchilarda EI ning ahamiyati ko'plab tadqiqotlarda isbotlangan. Jennings va Greenberg (2009) o'zlarining izlanishlarida o'qituvchilarning ijtimoiy va emotsional ko'nikmalari o'quvchilarning akademik yutuqlariga qanday ta'sir ko'rsatishini o'rgandilar. Ularning tadqiqotlari, o'qituvchilarning EI darajasi yuqori bo'lsa, ular sinfdagi o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini, motivatsiyasini va umumiy psixologik salomatligini oshirishi mumkinligini ko'rsatgan. Law, Wong, & Song (2004) ning tadqiqotida esa, EI ning o'qituvchilarning boshqaruv va liderlik qobiliyatlariga ta'siri o'rganilgan. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, EI o'qituvchilarga nafaqat o'quvchilari bilan aloqada, balki o'z jamoasini boshqarishda ham

muvaqqiyatli bo'lishga yordam beradi. Emotsional intellektga ega bo'lgan o'qituvchilar sinfda ijtimoiy ahamiyatga ega va ta'lim jarayonida tinchlikni saqlashni osonlashtiradi. Brackett va Salovey (2006) o'zlarining tadqiqotlarida, o'qituvchining empatiya darajasi o'quvchilarning o'quvdagi muvaqqiyatlariga va ularning psixologik salomatligiga qanday ta'sir ko'rsatishini o'rganishdi. O'qituvchilar o'quvchilarning ehtiyojlarini tushunib, ularga ijobiy yondashuvlar ko'rsatganida, o'quvchilar o'zlarini erkin va ishonchli his qiladilar, bu esa ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Yam va Fehr (2015) tomonidan amalga oshirilgan meta-analitik tadqiqotlarda esa EI ning ish joyidagi muvaqqiyatga ta'siri o'rganildi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, EI nafaqat o'qituvchilarning o'zlarining professional faoliyatini muvaqqiyatli olib borishiga yordam beradi, balki o'quvchilarni rag'batlantirish va ta'lim jarayonini yanada samarali qilishda ham katta rol o'ynaydi. Muhokama. Bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy sifatlarni rivojlantirishda emotsional intellektning o'rni va ahamiyatini tahlil qilish, ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish uchun yangi yondashuvlarni ilgari surishga imkon yaratadi. Emotsional intellekt (EI) nafaqat shaxsiy hissiyotlarni boshqarishda, balki o'quvchilar bilan ijtimoiy va psixologik muloqotda ham muhim rol o'ynaydi. O'qituvchilar o'z histuyg'ularini anglash, boshqalar bilan ijobiy muloqot qilish va o'quvchilarning ehtiyojlariga mos pedagogik yondashuvlarni qo'llash orqali ta'lim jarayonida katta muvaqqiyatlarga erishishlari mumkin. "PEDAGOGIK MAHORAT" ilmiy-nazariy va metodik jurnal. 2025, № 4 16 Emotsional intellektning o'qituvchilik faoliyatiga ta'siri haqida olib borilgan izlanishlar shuni ko'rsatadiki, EI darajasi yuqori bo'lgan o'qituvchilar ta'limda yuqori samaradorlikni ko'rsatadi. Goleman (1995) tomonidan ishlab chiqilgan emotsional intellekt nazariyasida EI ning bevosita o'qituvchining pedagogik mahoratini va o'quvchilarga ta'sirini oshiruvchi omil ekanligi ta'kidlanadi. Shuningdek, EI o'qituvchilarga nafaqat o'zlarini boshqarishda, balki o'quvchilar bilan ham ijobiy va konstruktiv aloqalar o'rnatishda yordam beradi. Biroq ayrim holatlarda, o'qituvchilarda EI darajasi past bo'lishi mumkin, bu esa o'quvchilar bilan muloqotda noxush holatlarni yaratishi va ta'lim jarayonining samaradorligini pasaytirishi mumkin. Masalan, stressni boshqarish va hissiy intellektning past darajasi o'qituvchining pedagogik qarorlar qabul qilishda, o'quvchilarni rag'batlantirishda va muammolarni hal qilishda qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Shuning uchun, o'qituvchilarning EI darajasini oshirish zarurati dolzarb masala hisoblanadi. Shu bilan birga, EI ning o'qituvchilarni kasbiy tayyorlashda muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlash kerak. O'qituvchilarni emotsional intellektni rivojlantirishga yo'naltirilgan psixologik treninglar va kurslar tashkil etilishi lozim. Bu esa, o'qituvchilarning o'z hissiyotlarini boshqarish,

stressni yengish va boshqalar bilan samarali muloqot o'rnatish kabi qobiliyatlarni yaxshilashga yordam beradi. Ayniqsa, o'quvchilarning individual xususiyatlariga mos pedagogik yondashuvni yaratish, ularning ijtimoiy va psixologik ehtiyojlarini tushunish o'qituvchining asosiy vazifalaridan biridir. Bundan tashqari, o'qituvchilarda EI ni rivojlantirish ta'lim tizimidagi barcha manfaatdor tomonlar, ya'ni ta'lim muassasalari, o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi samarali muloqot va hamkorlikni kuchaytiradi. Shuning uchun, o'qituvchilarni qayta tayyorlash dasturlarida EI ni rivojlantirishga katta e'tibor berish zarur. Tadqiqotda o'qituvchilarda emotsional intellektni rivojlantirishning ta'lim jarayoniga ijobiy ta'siri haqida muhokama qilindi. Kelajakda bu sohada bir nechta tadqiqotlar olib borilishi mumkin. Masalan, o'qituvchilarni EI bo'yicha o'qitishning samaradorligini o'lchash va bu dasturlarni ta'lim tizimiga qanday qo'llash mumkinligini aniqlash kerak. Shuningdek, o'qituvchilarning EI darajasining o'quvchilarning akademik yutuqlariga qanday ta'sir ko'rsatishini yanada chuqurroq o'rganish lozim. Shuningdek, o'qituvchilarni EI ga oid ko'nikmalar bilan ta'minlashda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish ham samarali bo'lishi mumkin. Masalan, onlayn treninglar, interaktiv psixologik yondashuvlar va ko'ngilochar o'quv metodikalari orqali EI ni rivojlantirishda yangi imkoniyatlar yaratish mumkin. Bundan tashqari, o'qituvchilarning EI darajasini oshirish uchun universitetlar va ta'lim muassasalarida maxsus dasturlar ishlab chiqilishi zarur. Bu dasturlar o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga yordam berib, ta'lim jarayonining sifatini yaxshilashga imkon yaratadi. Xulosa. Emotsional intellekt (EI) bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy sifatlarning rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. O'qituvchining EI darajasi uning ta'lim jarayonini qanday olib borishi, o'quvchilarga qanday ta'sir o'tkazishi va ularning individual rivojlanishiga qanday yordam berishini belgilaydi. O'qituvchilar EI ga ega bo'lishlari orqali o'z his-tuyg'ularini anglash va boshqarish, empatiya ko'rsatish, ijtimoiy muloqotda samarali bo'lish va o'z-o'zini motivatsiya qilish kabi ko'nikmalarga ega bo'ladilar. Bu ko'nikmalar o'qituvchining pedagogik muloqotda va ta'lim jarayonida samaradorligini oshiradi.

Tavsiyalar:

1. O'qituvchilarni EI bo'yicha treninglardan o'tkazish: Bo'lajak o'qituvchilarning emotsional intellektini rivojlantirish uchun pedagogik o'quv dasturlariga EI ga oid modullarni kiritish zarur. O'qituvchilarga o'z his-tuyg'ularini boshqarish, empatiya ko'rsatish, ijtimoiy muloqotda muvaffaqiyatli bo'lish va stressni boshqarish kabi ko'nikmalarni o'rgatish, ularning kasbiy rivojlanishiga yordam beradi.

2. Psixologik treninglar o'tkazish: Emotsional intellektning rivojlanishi uchun psixologik treninglar va mashg'ulotlar tashkil etilishi lozim. Bunday treninglar o'qituvchilarning o'zini anglash va boshqarish, o'z hissiyotlarini boshqarish va boshqa insonlar bilan samarali muloqot o'rnatish ko'nikmalarini yaxshilaydi.

3. Emotsional intellektni baholash va o'lchash tizimini joriy etish: O'qituvchilarning EI darajasini aniqlash va o'lchash tizimini joriy qilish, ularning kasbiy tayyorgarlikni rivojlantirishda yordam beradi. Bu tizim orqali o'qituvchilarning o'z hissiyotlarini anglash, boshqarish va ijtimoiy ko'nikmalarini o'rganishga yordam berish mumkin.

4. O'quv jarayonida EI ning qo'llanilishi: O'qituvchilar EI ga oid ko'nikmalarni o'quv jarayonida qo'llashga harakat qilishlari kerak. Bu o'quvchilarga ijobiy ta'sir o'tkazadi, ularning ruhiy holatini yaxshilaydi va ta'lim samaradorligini oshiradi. "PEDAGOGIK MAHORAT" ilmiy-nazariy va metodik jurnal. 2025, № 4 17

5. O'qituvchilarni mentorlik tizimi orqali qo'llab-quvvatlash: EI ni rivojlantirishda o'qituvchilarga mentorlar yordam berishi mumkin. Mentorlar o'qituvchilarga o'z hissiyotlarini boshqarishda va o'quvchilari bilan samarali aloqalar o'rnatishda yo'l-yo'riq ko'rsatishi lozim.

6. Yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash: Emotsional intellektni rivojlantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash muhim ahamiyatga ega. Interaktiv mashg'ulotlar, onlayn treninglar va o'quvchilarga moslashtirilgan metodikalar yordamida EI ning samarali rivojlanishiga erishish mumkin.

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 08-oktabrdagi PF-5847-son «O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi Farmoni, -Toshkent: 2019. – B. 1-3. 2. J. Dollard Representation sociali: phenomenes, concert et theorei // S. (ed) psychologie socialr. – P., 2012. – p. 360. 3. Mayer, J. D., & Salovey, P. (1997). What is emotional intelligence? In P. Salovey & D. J. Sluyter (Eds.), Emotional development and emotional intelligence: Educational implications (pp. 3-31). New York: Basic Books. 4. Bar-On, R. (1997). Bar-On Emotional Quotient Inventory (EQ-i): Technical manual. Toronto: Multi-Health Systems. 5. Schutte, N. S., & Malouff, J. M. (1999). Emotional intelligence and interpersonal relations. // Journal of Social Psychology, 139(4), 380-399. 6. Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. Imagination, Cognition and Personality, 9(3), 185-211. 7. Zohar, D., & Marshall, I. (2000). The Quantum Self: Human Nature and Consciousness Defined by the New

Physics. New York: Bloomsbury. 8. Sutton, R. E. (2004). Emotional intelligence, educational leadership, and school climate. // The International Journal of Educational Management, 18(4), 228-234. 9. Cherniss, C. (2000). Emotional intelligence: What it is and why it matters. The Consortium for Research on Emotional Intelligence in Organizations